

FORSTYR- RELSENS VÆRK

Saint-simonismen i 1830'ernes danske offentlighed

Af Bertel Nygaard

I 1830 blev den danske offentlighed præsenteret for ét af de første tilløb til en moderne socialistisk bevægelse: de franske saint-simonister. Chok og forargelse fulgte, men også fascination og inspiration. Og overalt var en fornemmelse af brændende aktualitet.

Det var en farlig tale, saint-simonisterne førte. Det kunne dagbladet *Kjøbenhavnsposten* berette i december 1830, da nyheden om den nye franske bevægelse nåede den danske presse. Saint-simonisterne kritiserede det moderne samfunds egoisme, dets økonomiske udbytning og den systematiske udelukkelse af arbejderne, kvinderne og kropsligheden fra det offentlige liv. Og de forsvarede de en utopisk vision om et radikalt anderledes fremtidssamfund, hvor disse urimeligheder ville være fjernet.

Det københavnske blad kunne melde, at saint-simonisterne heldigvis endnu kun havde vundet gehør i mere velstillede, civiliserede kredse, der forstod værdien af social ro og orden. Men hvis budskabet nåede "de allerede altfor meget bevægede lavere Samfundsklasser", ville det "fremme Forstyrrelsens Værk" – uroligheder, oprør, revolution.¹ Mellem linjerne kunne man læse, at uroligheder i Paris – i samtidens øjne ikke blot Frankrigs hovedstad, men hele den moderne politiske verdens metropol – ville få følger for Europa og selve civilisationen som helhed.

Skribentens revolutionsfrygt var karakteristisk for tiden omkring den franske julirevolution i 1830. Ganske vist kunne de dannede, liberale borgere i sensommeren 1830 foreløbig ånde lettet op: Det gamle kongedynasti og dets vigtigste rådgivere var blevet jaget bort til fordel for 'borgerkongen' Louis Philippe og en moderat forfatningsrevision uden radikale bevægelser i den jævne befolkning.

Ikke desto mindre vakte de nye begivenheder mindelser om den første franske revolution fire årtier før. Politikken var nu igen blevet en sag for masserne, ikke bare for eliterne. Franskmandene havde brudt hul i den konservative restaurationsorden fra Wienerkongressen i 1814-15. Dermed havde de skabt en åben, radikalt foranderlig historisk situation. Det kunne føre den moderne civilisation til nye fremskridt, men også til katastrofer: Ville det denne gang lykkes at fastholde revolutionen inden for det konstitutionelle monarkis

moderate grænser? Eller ville monarkistiske kontrarevolutionære, republikanske revolutionære eller den vilde pøbel kunne radikalisere processen? Og hvad ville følgerne blive for resten af Europa – konstitutionel reform, kontrarevolution eller kaos?

Inden længe fængede de revolutionære gænger også uden for Frankrig. U populære tyske fyrster måtte vige fra magten. Belgierne rev sig løs fra det hollandske overherredømme. Polakker kæmpede mod deres russiske herskere. Alt sammen i løbet af få måneder efter julirevolutionen.² I det enevelldige Danmark var der kun spage protester, men Frederik den Sjette frygtede for en "Helvedes Plan" – en international revolutionær sammensværgelse, der også kunne ramme hans eget styre. Diskussioner om samfundets videre udvikling blussede op i den danske presse, der ellers længe havde holdt sig tilbage på politikens felt under trusler om censur og straf. Liberale stemmer fremsatte ønsker om en forfatningsreform, kraftigst i hertugdømmene, men også i hovedstaden. Kongen søgte at dæmme op for den revolutionære bølge med skærpet kontrol, men gjorde også tegn til at imødekomme de liberale fordringer, da han i maj 1831 lovede at oprette rådgivende provinsstænderforsamlinger.³

Midt i denne spændte situation dukkede saint-simonisterne op. Det betød en yderligere skærpelse af tidens krisefornemmelse og foranderlighedserfaring. Det kompleks af sociale og politiske temaer, som den franske sekt annoncerede – arbejdernes, kvindernes og kroppens emancipation – kom til at stå centralt i hele den efterfølgende moderne kulturelle, sociale og politiske udvikling, ikke mindst i arbejderbevægelsen.

I eftertiden er bevægelsen da også ofte blevet betragtet som en optakt til senere fænomener – som en del af den 'utopiske', førmarxistiske socialisme eller som et forvarsel om det 20. århundredes 'totalitarisme' – eller blot skildret anekdotisk som en pudsigt faktum.⁴ Ingen af disse perspektiver kan dog forklare, hvorfor eller hvordan saint-simonismen overhovedet fik nogen betydning

for samtiden, eller hvorfor fortællingen om denne bevægelse blev overleveret til eftertiden. Dette forudsætter en mere kontekstuel anlagt historisk analyse, der må omfatte konfrontationer mellem saint-simonismen og deres samtid inden for en åben historisk og international revolutionskontekst.

Et kontekstuel fokus af denne art giver mulighed for at begribe, hvor radikalt denne bevægelse udfordrede samtidens herskende normer og forestillingsrammer, men også hvor fascinerende og dragende den virkede for mange – og hvordan den ikke desto mindre var rodfæstet i sin tids politisk-kulturelle sprog. Både som skræmsel og som forbillende fungerede den som redskab for både liberale reformkrav, konservative modernitetskritikker og tidlige arbejderorganiseringer. Dermed kan en historisk undersøgelse af saint-simonismen også være en indgang i den tid, bevægelsen agerede i og imod.

Elementer til en kontekstuel analyse af saint-simonismen findes i dele af den internationale litteratur om emnet. Foreløbig findes dog kun brudstykker til forståelsen af denne strømning som internationalt fænomen. Hovedfokus i forskningen ligger stadig enten på Frankrig alene eller på bevægelsens ekkoer blandt fremtrædende skikkelser i åndslivet inden for enkelte europæiske lande.⁵ Denne artikel vil søge at udvide dette perspektiv ved at fokusere på saint-simonismens rolle i danske debatter i 1830'erne.

Hensigten med dette vil ikke kun være at føje endnu en brik til kortlægningen af nationale saint-simonisme-receptioner. Her skal også vises, at saint-simonisme-interessen spændte vidt, ikke blot i politisk henseende, men også socialt, idet den greb både de 'højere' og de 'lavere' dele af tidens offentlighed. Ligeledes vil det fremgå, at den danske saint-simonisme-reception ikke kun var frembragt ved direkte påvirkning fra Frankrig, men snarere indgik i et komplekst internationalt væv af impulser, der også omfattede medierede elementer af saint-simonisme fra andre områder – især tyske offentligheder – og var uløseligt knyttet til de historiske mu-

ligheder, projekter, håb og skrækvisioner, som blev affødt af den europæiske revolutionsbølge i 1830-31.

Saint-simonismen

Den saint-simonistiske sekt opstod i Frankrig efter den bemærkelsesværdige tænkner Claude-Henri de Saint Simons død i 1825. Under ledelse af Barthélemy-Prospér Enfantin og Saint-Armand Bazard udviklede den sig til en organiseret bevægelse med forholdsvis få medlemmer, men en uhyre opmærksomhed og bemærkelsesværdig sympati, navnlig fra julirevolutionen i 1830 og et par år frem.⁶ I tidsskrifterne *Le Producteur* (1825-26), *L'Organisateur* (1829-30) og *Le Globe* (1831-32) samt i udgivelser af Bazards forelæsninger fra 1828 og 1829 under titlen *Doctrine de Saint-Simon*, formulerede bevægelsen et samlet udsyn, der forenede religiøse elementer med utopisk samfundstænkning, aktuel samfundsanalyse og historiefilosofi.⁷

Saint-simonismen byggede blandt andet på en forestilling om et socialt fremskridt gennem flere stadier, der alle var kendetegnet ved 'industri' (dvs. produktiv virksomhed). Disse stadier formede sig som en række 'organiske tilstande' hvor der herskede former for harmoni under én samlet religion: den polyteistiske antik, den katolske middelalder. Mellem disse tilstande fandtes 'kritiske perioder', hvor samfundet var i opbrud: antikkens fald og det moderne Europa siden reformationen.

Det 19. århundredes europæere befandt sig således midt i en kritisk periode. Den var kendetegnet ved atomisering og egoisme, herunder princip om privatejendom og 'menneskets udbytning af mennesket', dvs. de rige ejendomsbesidderes udbytning af de ikke-besiddende arbejdere. Disse elementer måtte nu – og ville med nødvendighed – overvindes til fordel for en ny organisk tilstand: den 'industrielle association'. Dette skulle være et samfund af 'arbejdere', inddelt i tre grupper: åndsarbejderne, kunstnerne og de manuelle arbejdere. Af disse tre grupper skulle den

Henri Saint-Simon (1760-1825) fransk samfundsfilosof. Blev senere benævnt som utopisk socialist. Saint-Simon ønskede et samfund bygget på de produktive klasser, industrialisme og vidtgående social forsorg. Han havde et udogmatisk forhold til religion og ønskede, at kvinderne også fik en stemme i samfundsudviklingen. Foto: Arbejdermuseet & ABA.

første stå for ledelsen af samfundet. Det saint-simonistiske idealsamfund skulle altså være en harmonisk enhed, men også et stærkt hierarkisk og autoritært samfund.

I denne verdensanskuelse lå en utopisk forestilling om en radikalt anderledes fremtid, der ikke desto mindre røbede sin oprindelse i det 19. århundredes åndsaristokratisme og stod i et paradoksal forhold til den performative kamp, der lå i selve saint-simonisternes formulering af deres projekt imod grundtræk i deres tid. I saint-simonismen fandtes elementer, der både kunne tiltrække og frastøde 1830'ernes politiske bevægelser. Konser-

vative kunne finde bevægelsens samfundskritik og dens outrerede former skrækkelige, men sympatisere med dens fordring om en stærk social orden på religiøs basis. Disse autoritære træk skræmte de fleste andre væk. Derimod lå bevægelsens tanker om arbejde og industri i forlængelse af tidens mest fremmelige økonomisk liberalistiske tanker. Kritikken af den økonomiske egoisme og eksklusionen af arbejderne, kvinderne og kroppen fra den borgerlige offentlighed tiltalte dele af den spirende venstrefløj, men vakte afsky i andre kredse.

Det, at saint-simonismen både var social bevægelse og religiøs sekt, førte til indre spændinger og splittelse. Bevægelsens mest politiske fløj samledes omkring Bazard, men hørte hurtigt op med at tegne saint-simonismen. Den anden fløj, med Enfantins som centrum, fik fra slutningen af 1831 monopol på bevægelsen. Fra dette punkt udviklede bevægelsen sig i mere religiøst sektarisk retning, men begyndte samtidig at fokusere stærkere på markante, kontroversielle emner. De kritiserede blandt andet den adskillelse af kødet og ånden, som var fundamental i den traditionelle kristendom og talte i stedet om 'kødets rehabilitering'.

I forlængelse af denne forestilling udviklede Enfantins tanker om kvinders og mænds ligestilling og om at lovliggøre skilsmisse med henblik på at anerkende skiftende ægteskabelige forbindelser. Ud fra nutidige kriterier kan hans forestillinger om mænd som aktive, kærlighedssøgende og kvinder som passive, kærlighedsgivende godt synes temmelig stereo-typiserende, rodfæstet i periodens fremherskende forestillinger om kønnenes komplementaritet. Ikke desto mindre pegede disse tanker i retning af noget uhyre kontroversielt: kvindernes inklusion i offentligheden på lige fod med mænd.⁸

Dette markerede samtidig den sidste fase i bevægelsens offentlige liv, der gav grobund for de utallige samtidige og senere latterliggørelser af den. Saint-simonisterne begyndte at afvente 'den kvindelige Messias', der skulle åbenbare et nyt moralsk kodeks for forhold

det mellem kønnene. I 1832 blev Enfantins bevægelse retsfulgt og dømt for at have anstiftet uro og fornærmelse af den offentlige moral. De tilbageværende dele af bevægelsen drog derpå mod øst, navnlig til Egypten, for der at afvente den kvindelige Messias. Hun dukkede ikke op, og bevægelsen gik efterhånden i opløsning.

Dermed var dens historie dog ikke slut. Saint-simonismen havde ikke kun slået rødder i Frankrig, men i Europa som helhed.⁹ Som Georg Brandes senere udtrykte det: De saint-simonistiske ideer lå "i Datidens Luft, de svangrede den med deres Spirer".¹⁰ Særligt tydeligt var dette i det tyske åndsliv. Heinrich Heine, der efter sin første begejstring over julirevolutionen begyndte at konfrontere de moderne sociale uligheder, blev i sin sociale poesi stærkt inspireret af saint-simonismen. Han så et tæt slægtskab mellem de saint-simonistiske tanker og de tyske former for idealisme og panteisme.¹¹ Dette nære forhold til saint-simonisternes sociale kritik blev i løbet af 1830'erne udbredt til hele den digterskole, der kaldtes 'det unge Tyskland'. De ungtyiske digtere gjorde også 'kødets emancipation' til central parole.¹²

Men også uden for dette miljø blev saint-simonistiske kritik af den moderne fattigdom anerkendt som en væsentlig indsigt. Den fremtrædende liberale, hegelianske retsfilosof Eduard Gans støttede ikke saint-simonisternes samfundsutopi eller religiøse tanker. Men han erklærede sig enig med dem i, at denne fattigdom skabte grundlag for fremtidige kampe mellem proletarer og borgerskab. Det havde han – sigende nok om saint-simonismeinspirationens komplekse politiske geografi – konstateret ved selvsyn under sit Englandsophold.¹³ For nogle iagttagere syntes forbindelsen mellem saint-simonisme og tysk åndsliv så stærk, at de fremstillede saint-simonismen som et tysk produkt – eller ligefrem som et produkt af den hegelianske filosofi.¹⁴ Også i disse tysk fordøjede udgaver bredte elementer af saint-simonisme sig til Danmark.

Lignende udviklinger sås hos fremtrædende engelske skribenter som John Stuart

Mill og Thomas Carlyle.¹⁵ Giuseppe Mazzini, ‘det unge Italiens’ frontfigur, inddrog saint-simonistiske teorier i sin historiefilosofiske legitimering af den italienske nations samling.¹⁶ Noget tilsvarende gjaldt tidlige russiske socialister som Aleksander Herzen og Nikolaj Tsjernisjevskij og derigennem litterære og musiske kredse, blandt andre litteraturkritikeren Belinskij, ligesom nogle af de første tanker om kvindefrigørelse i landet var forandret af den franske bevægelse.¹⁷

Skandinavien blev også ramt af saint-simonismen. I Sverige vandt denne retning sympati i kredsen omkring tidsskriftet *Medborgaren*, især hos den liberale Gustaf Hierta og den senere pionér for svensk arbejderbevægelse Per Götrek.¹⁸ Samtidig kunne den svenske historiker E.J. Geijer bruge saint-simonismens analyser af den moderne sociale nød imod svenske liberales krav om forfatningsreform.¹⁹ I Norge sås en tydelig saint-simonisme-inspiration i den senere nationalpoet Henrik Wergelands tanker fra perioden 1830-31 om “den almene restauration”, dvs. en altomfattende samfundsomdannelse ud fra en socialt bevidst kristendom.²⁰ Hans vigtigste rival i den norske poesi, Johan Welhaven, kritiserede i 1832 saint-simonismen i almindelighed og Wergelands saint-simonisme i særdeleshed, men anerkendte dog sigende nok den franske strømningens kritik af den moderne sociale elendighed.²¹

Saint-simonisme i Danmark

Også i Danmark på kaldte saint-simonisterne teori og praksis sig interesse i julirevolutionens kølvand. Ligesom i andre lande kunne man her dels forfærdes over ideernes radikalitet, dels fornemme, at saint-simonisterne pegede på afgørende problemer i den moderne verden, også selv om deres løsningsforslag sjældent mødte opbakning.

Forståelsen af saint-simonisterne budskaber var langt fra altid klar. Selv en dannet herre som Nikolai Føgtmann, teologiprofessor og nyudnævnt biskop, kunne i et privat brev så sent som i maj 1831 – hvor forholdsvi-

præcise karakteristikkere af saint-simonismen havde cirkuleret i den danske offentlighed i flere måneder – efter “en Deel” studier af bevægelsen karakterisere den som “Philantroper eller Theophilantroper”, der forhåbentlig kunne gøre lidt gavn ved at “vække mere Religiositet i Frankrig”.²² I al deres vaghed udtrykte disse bemærkninger en fornemmelse af presserende aktualitet i saint-simonisme-fænomenet: Denne særlige strømning var noget, man måtte forholde sig til.

De sociale problemer, som saint-simonismen på pegede, blev på den tid typisk lokaliseret i Frankrig og navnlig England, hvor nye industrielle produktionsformer, fattigdom sociale uroligheder og politiske partikampe blev forbundet med hinanden. I denne henseende lagde den danske reception af saint-simonisternes tanker sig i forlængelse af tidligere, mere flygtige tegn på sympati for sociale reformtanker hos bl.a. Robert Owen.²³ Sådan på pegninger af social nød og uro i andre lande blev typisk ledsaget af udtrykkelig glæde over, at sagerne forholdt sig anderledes i Danmark. Og dog understregede mange kommentatorer, at de sociale problemer var et led i selve den moderne civilisations udvikling og derfor før eller siden også ville nå det danske samfund.²⁴

I danske debatter blev saint-simonismen ofte forbundet med den opblussen af politisk debat, der fulgte med revolutionsbølgen i 1830-31. Som led i denne proces skete en langt mere systematisk fordanskning end før af de forskellige partistandpunkter, der allerede kom tydeligt til udtryk i de førende europæiske landes politiske liv, men hertilands længe havde stået i skyggen af tilsyneladende upolitiske, ‘dannede’ debatter om teater, litteratur og kunst. Den væsentligste modsætning stod her mellem liberale og konservative. De politisk liberale søgte at vække en mere levende politisk offentlighed med henblik på et konstitutionelt monarki. De konservative kræfter forsvarede derimod den enevældige orden og fordømte de liberale kræfter og tendenserne til ‘pøbelvælde’ i politikken. Denne tendens til sondring i ‘partier’ – endnu i form af løse

re meningsfællelesskaber, ikke formelle organisationer – prægede også de forskellige opfattelser af saint-simonismen, om end på karakteristisk flertydige måder.

Den mest systematiske præsentation af den franske saint-simonisme sås i *Kjøbenhavnsposten*, udgivet af A.P. Liunge. Hans engagement i den liberale sag gik tilbage til den lille bølge af liberal politisk opblomstring omkring 1820, hvor han havde indgået i nogle af de samme kredse som doktor Dampe. *Kjøbenhavnsposten* var ganske vist blevet grundlag som et æstetisk blad i 1827, men efter julirevolutionen begyndte det hurtigt at orientere sig mod politiske emner. Op gennem 1830'erne var det hovedstadens mest markante politiske dagblad med formentlig 1500 faste abonnenter, en del flere reelle læsere og mærkbar genklang i andre dele af tidens offentlighed. Dets sympatier var tydeligt liberale, men dog i de første år også forholdsvis forsigtige og moderate. Senere udviklede *Kjøbenhavnsposten* en distinkt radikal, erklæret demokratisk profil med kritik af liberalismens opretholdelse af social ulighed og af den fremvoksende nationalisme.²⁵

Avisens første omtale af saint-simonisterne var en oversættelse af den parisiske bosatte tysker Georges Deppings betragtninger fra efteråret 1830, bragt på dansk i begyndelsen af december.²⁶ Han rapporterede fra et saint-simonistisk møde, der mindede ham om “en tragikomisk Theaterfarce”. I saint-simonisternes tanker, skrev han, var der “meget Dunkelt, Abstrakt, som ikke lader sig anvende paa Samfundets nærværende Tilstand”. Ikke desto mindre var det “en ædel Tanke at ville forsøge sine Medmennesker en bedre Tilstand”.

Meget i deres opfattelse var dog også “tomme Drømmerier” eller ligefrem farligt, understregede Depping. Det gjaldt f.eks. forestillingen om privatejendommens ophævelse, der helt så bort fra “det Existerende og ved Tiden hævdede”. Det var især denne tanke der – som det blev bemærket i indledningen – kunne blive skadelig, hvis den nåede de lave samfundsklasser.²⁷ Deppings kommentarer udtrykte et tidstypisk liberalt ideal om gradvis

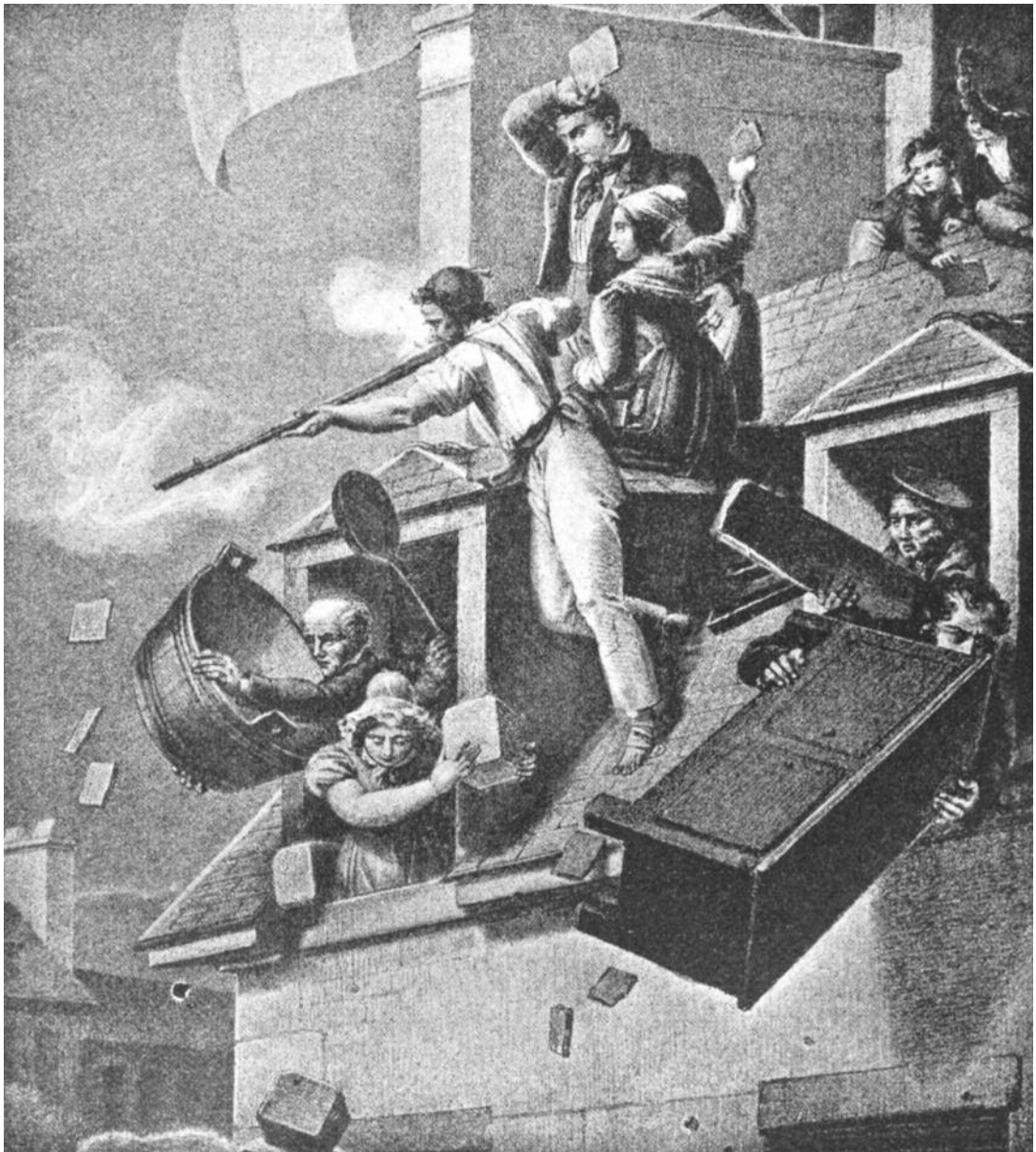
bemyndigelse af borgerne gennem dannelse og oplysning på grundlag af privatejendommens ukrænkelighed. Det var et perspektiv, der pr. definition udelukkede den udannede pøbel fra politisk berettigelse. I disse henseender kan den tyske skribents kommentarer betragtes som overensstemmende med *Kjøbenhavnspostens* idealer.

Kjøbenhavnsposten vendte løbende tilbage til saint-simonismens teorier og virke. I maj 1831 bragte bladet en oversigt over Saint-Simons levned og hans tilhængeres teorier om samfundsmæssigt fremskridt gennem kritiske og organiske periode og deres ideal om statslig fællesejendom i et hierarkisk samfund organiseret efter duelighed.²⁸ Senere artikler rapporterede om retssagen mod den religiøst fanatiske “Spradebasse” Infantin og skildrede saint-simonistiske missionærer i London som aparte skikkelser, der uden held talte for kvindernes frigørelse.²⁹ Disse artikler fokuserede dels på det rent oplysende, dels på det kuriøse i bevægelsen. Herved markerede bladet en afstandtagen til bevægelsens ideer, men ud fra en grundlæggende imødekommethed over for forslag til social og politisk reform.

En anderledes blank afvisning af saint-simonismen kom på samme tid fra den flittige redaktør og præst i Slagelse, Hans Bastholm. Op gennem 1820'erne havde hans organ, *Den Vest-Siellandske Avis*, været blandt de mest energiske forsvarere af de bestående samfundsforshold.³⁰ Han så heller ikke her nogen grund til at vise saint-simonisterne nogen velvilje, men forbandt den uden videre med magogi og truslen om samfundsomstyrtelse: “Sekten er farlig, fordi dens Lærere ere begejstrede af en sværmerisk Veltalenhed, og fordi denne Lære om Lighed i Formuen let kan finde Indgang hos Almuen”.³¹ Udskejelserne fra den første franske revolution truede med at gentage sig.

Behrend og typograferne

En ganske anderledes imødekommethed kan man formentlig ane hos den københavnske trykker Jacob Behrend, der i 1832 publicerede

Gadekamp under julirevolutionen i Paris 1830. (Samtidigt billede). Kilde: C.E. Jensen m.fl.: Socialdemokratiets århundrede, bd. 1, s.

en dansk oversættelse af omtrent 50 siders uddrag af saint-simonisternes doktrin.³² Hos Behrend indgik saint-simonismen i en tidskarakteristisk enhed af kongetro antiliberalisme og begyndende kritik af moderne kapitalistiske samfundsforhold.

Så danne elementer blev fra 1830'erne og

frem forenet i den antiliberal agitation hos filosofiprofessor F.C. Sibbern, hos vækkelsesteologen J.C. Lindberg og i et plebejisk københavnerblad som *Raketten*, men også i nogle henseender hos N.F.S. Grundtvig.³³ Dette meget uensartede selskab forsvarede samfundstanker med særlige modsætnings-

fyldte implikationer – på én gang protest og underdanighed, moderne masseorientering og traditionel kongetro, fremtidshåb og nostalgi. I praksis udgjorde de da heller ingen bevægelse, men var ofte dybt uenige.³⁴ De indre modsætninger i denne tilgang blev kun så meget mere markante i forbindelse med en så radikalt moderne og fremtidsdrømmende retning som saint-simonismen.

Jacob Behrend var en flittig forfatter af kommentarer og små digte om aktuelle emner. Flere af hans publikationer var underholdningslitteratur, der skulle “opmuntre Sindet og fremkalde Smil og Latter” – og sikre udgiveren en indtægt.³⁵ Så danne hensyn har muligvis også spillet ind i hans udgivelse af noget så aktuelt som saint-simonismen. Men hans synes faktisk også at have næret en vis sympati for bevægelsen.

I 1831, dvs. samme år som udgivelsen af saint-simonisternes tekst, udgav han bladet *Den Frimodige*, der mestendels bestod af personlige polemikker, men også rummede enkelte politiske indlæg. Her kan man ane brokker fra saint-simonismens vokabularium til forsvar for den bestående enevælde og et hierarkisk undersåtterforhold imod den uro, som for ham at se ville være resultatet af liberale fordringer om borgerrettigheder. De franske sæder og skikke, der truede med at trænge ind i også danske samfundsforhold, udtrykte “alle Udlandets kritiske Perioder”. I Frankrig fandtes der krise, atomisme, strid og oprør. Der stod borgerne fjendtlige over for hinanden. “Folkets Ustadighed regierer Staten og omvæltter den, lig et Par løbske Heste Vognen, hvor Kudsken mangler Kraft til at holde Tømmen”. Den danske stat var derimod *organisk*. Den var “et urokkeligt Heelt”, sikret af “Kjærlighedens Baand” mellem folket og den vise konge: “Den danske Mand værner om den danske Mand, elsker sin Konge som sin Fader, og Kongen elsker Undersåtten som sit Barn.”³⁶

Denne konservative brug af saint-simonistiske elementer blev uddybet samme år i hans digt ‘Frihed!’, der skildrede de politisk liberale som hykleriske:

Ja, vil man ham spørge, hvad *Frihed* betyder?
Saa staaer han bedøvet, kan ei give Svar,
Af *Rovsyge* blev han en rædsom Forbryder,
Men *Frihed* han stedse i Munden dog har.

De liberales frihedstrang var blot et “Phantom”, der måtte lede til egoistisk berigelsestrang og griskhed. Den sande frihed, derimod, ville opnås i himmeriget gennem kærlighed og lydighed over for loven og kongen:

Dog *Frihed* kun trives, hvor Orden har hjemme,
Som Kjærlighed fremmer ved Lovenes Bud,
Men aldrig den findes, hvor tøilesløs Stemme
Gør fræk mellem Folket og Kongerne Brud.³⁷

Dette tyder på, at saint-simonismen for Behrend tjente til at understøtte en karakteristisk konservativ kritik af liberalismen som en revolutionær bevægelse. Andre dele af hans virke tyder dog på, at han også kan være blevet tiltrukket mere specifikt af saint-simonismens sympati for ‘arbejderne’ mod ‘udbytningen’. I det mindste er det på faldende, at netop Jacob Behrend få år senere, i 1835, blev primus motor i organiseringen af de københavnske trykkeriarbejdere imod konsekvenserne af den nye hurtigpresses indførelse.

Behrend stod som indkalder af et møde blandt typografer den 17. maj 1835, hvor man vedtog man et bønsskrift til kongen om beskyttelse mod de skadelige følger af hurtigpressens indførelse, indskrænkning af lærlingeantallet og indførelse af lærlingeprove. Lidt over en måned senere dannedes Den typografiske Forening. Karakteristisk for denne tidlige periode indbød denne forening arbejdsgivere til at være æresmedlemmer.³⁸ Foreningen udgav fra 1835 og fire år frem bladet *Concordia*, der skulle skaffe penge til typograferne og følgelig var et rent underholdningsblad, snarere end et politisk eller socialt organ. Dette gik den liberale redaktør, Claudius Rosenhoff, så meget på, at han til slut forlod sin post, hvorefter bladet gik ind.³⁹

Selv om der ikke i sig selv var noget speci-

fikt saint-simonistisk ved en så dan håndværkerorganisering, kan dette formentlig give en nøgle til forståelsen af den positive saint-simonisme-interesse hos Behrend. For ham, så vel som for den højt dannede Geijer i Sverige, havde saint-simonismen appel som en genfremsættelse af organiske samfundsideal på en moderne baggrund – dvs. ikke som en revolutionær strømning, men tværtimod som en modgift mod den revolutionære, atomiserende, ordensundergravende liberalisme.

Krise og organisme

Lignende brudstykker af saint-simonismens karakteristiske vokabularium syntes også at dukke op i en anden sammenhæng, der umiddelbart kan forekomme højt usandsynlig: Johan Ludvig Heibergs pjeces *Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid* fra 1833. Det var en lille 54-siders introduktionsskrivelse til en planlagt foredragsrække om Hegels filosofi, der samtidig indeholdt en opsigtsvækkende diagnose af samtidens opløsnings-tendenser og et bud på en overvindelse af krisen gennem filosofisk erkendelse.⁴⁰ Denne tekst fremlagde og forsvarede Hegel-inspirede tanker, men røbede en historieopfattelse, der afveg betragteligt fra den tyske filosofis tanker.

Hegel havde skildret *modsætninger, differencieringer* og dermed *tilblivelse* som kendetegnende for verdenshistorien som helhed. Heiberg konstruerede derimod en dualistisk historiefilosofi, hvori de *kritiske perioder*, præget af 'vorden' og uro, havde vekslet med de rolige, organiske *tilstande*.⁴¹ Uden at nævne den kontroversielle franske sekt synes han således at have udnyttet et centralt element af saint-simonismens historiefilosofi og dens forståelse af den aktuelle kulturkrise.

Paralleliteten var naturligvis langt fra fuldstændig. Heiberg ville helt afvise saint-simonisternes materialistiske dyrkelse af arbejde og industrien samt deres opfattelse af religionen som kendetegnende for de organiske perioder i modsætning til filosofien som kendetegnende for de kritiske. Han delte imidlertid

deres krise- og tidsalderbegreber og deres grundlæggende skildring af samtiden som en krise og det moderne politiske liv som et beklageligt forfald fra det organiske. Ligeledes delte han deres ideal om et konfliktfrit, ikke-individualistisk samfund med ét samlende, foruddefineret princip for staten som styret af et åndsaristokrati, der måtte herske over de individuelle viljer. Og ligesom saint-simonisterne mente han, at dette samfund ville opstå med nødvendighed igennem det moderne samfunds krise, dvs. i en fremtidsrettet bevægelse, ikke som et tilbageskridt fra moderniteten.⁴²

Heibergs bearbejdelse af Hegels filosofi i dualistisk retning var et gennemgående træk ved hans tænkning, i vidt omfang et levn fra romantiske idealer. Ikke desto mindre var det netop i saint-simonismens storhedstid i den offentlige debat, at han inddrog nogle af dens kernebegreber som et centralt led i sin egen analyse af verdenshistorien og samtidens krise. Dette element af slægtskab mellem Heiberg og saint-simonismen havde tydeligvis rødder i fælles kriseerfaringer. Men var Heiberg også påvirket af saint-simonismen selv? Var han påvirket via sine kontakter og affiniteter til saint-simonisme-interesserede skribenter som tyskeren Eduard Gans eller nordmanden Johan Welhaven?⁴³ De præcise årsagssammenhænge er vanskelige at efterspore, men Heibergs begrebsbrug synes dog at vise saint-simonismens tiltrækningskraft selv hos skikkelser, hvis generelle tanker stod den fjern.

Kvinderne, kødet og opløsningen

Saint-simonismens organiske idealer og ordensdyrkelse kunne altså inddrages positivt i opfordringer til genoprettelse af en tabt organisk samfundsorden. Dens hyppigste funktion i 1830'ernes og 1840'ernes offentlige debat var dog at betegne moderne sociale opløsningstendenser. Især konservative kræfter pegede på sekten for at vise de underliggende revolutionære tendenser bag de liberales traditionskritik. Omvendt lagde liberale kræfter

Kvindemøde i 1830'erne i Paris: "Arbejdskvinder! Lad os gå til regeringen og forlange kortere arbejdstid og højere løn. Republikken leve." Saint-simonismen gik ind for ligestilling mellem kønnene. (Samtidigt billede). Kilde: C.E.Jensen m.fl.: Socialdemokratiets århundrede, bd. 1, s.101

ter i stigende grad afstand til saint-simonismen som et led i den nye bølge af samfundsomvæltende socialistiske og kommunistiske tanker.

Forfærdelsen over sektens tanker gjaldt ikke mindst dens fordring om kønnenes ligestilling. Kvinderne blev systematisk udelukket fra den 'klassiske' borgerlige offentlighed i begyndelsen af 1800-tallet.⁴⁴ De få og små sprækker i dette helhedsbillede, som alligevel kan spores, vakte en bestyrtelse, som understøtter dette generelle billede. Dette understreger, hvor betydelig en udfordring de saint-simonistiske ligestillingstanke var i deres samtid.

Da Heiberg i sit ovennævnte skrift fra 1833 indbød til foredrag om filosofien som

en udvej fra den aktuelle krise, udstrakte han udtrykkeligt invitationen til også at omfatte "dannede Damer".⁴⁵ Så vel formuleringen som hensigten var yderst moderat og forsigtig. Ikke desto mindre fremprovokerede denne bemærkning en debat om, hvorvidt de samme dannelseideal kunne eller burde bringes til at gælde for både kvinder og mænd. Den videre tankeassociering til saint-simonismen var nærliggende.⁴⁶

Det bragte den unge Søren Kierkegaard til i 1834 at satirisere over tanker om kvinders ligestilling med mændene som et 'fransk' – med andre ord: fremmed og abstrakt – produkt. I et kort indlæg, der bør ses i sammenhæng med hans samtidige hårde kritikker af den liberale opposition for at bygge deres po-

litik på helt abstrakte forestillinger om frihed, gjorde han sig lystig over at saint-simonisterne havde sat kvinderne "paa et aldeles lige Trin med Mændene".⁴⁷ Kierkegaards brug af kvindernes ligestilling som humoristisk pointe røbede i det mindste hans forventning om, at læserne ligesom han selv ville finde forestillingen om kvinders ligestilling indlysende latterlig og forskruet.

Kierkegaards senere skrifter videreudviklede disse tanker. Han hævdede, at ligheden både mellem mand og kvinde og mellem menneskene måtte opnås i forholdet til Gud. Hvad den verdslige virkelighed angik, fastholdt han imidlertid sin afvisning af kvindeemancipation og social nivellering. Igen refererede han her kort til saint-simonismen som en fejlagtig forgudelse af den verdslige stræben hen mod lighed.⁴⁸

En lignende associering af kvindernes ligestilling med saint-simonismen kom til udtryk hos den ganske anderledes liberale A.F. Tscherning, der i sit franske eksil i 1835 tog sig selv i at diskutere politik i korrespondancen med sin søster Sara. Det virkede muligvis irrelevant at diskutere politiske spørgsmål med en kvinde, bemærkede han. Men "ifald Saintsimonismen udbreder sig betydeligt, (...) maa der sikkert komme en qvindelig raadgivende Forsamling".⁴⁹ Selv ikke Tscherning lød dog ligefrem jublende ved tanken om denne fremtid.

Bredere associationer af saint-simonismen med tidens opløsningstendenser kom til udtryk hos litteraten Peder Hjort og digteren B.S. Ingemann. Hjorts lange, opsigtsvækkende kritik fra 1836 af de yderligtgående liberale som udtryk for "vor Tids ny Evangelium, Naturens Gjennemtrængningen ved Aanden, eller Aandens Befrielse ved Naturens Forklaring eller Helligjørelse". For de rabiate liberale stod dette som en blivende sandhed, hævdede han spottende:

Dette ny Evangelium er en højere, lysere Religions Forløber, og ligesom Hedenskabet forherligedes i sin Henpegen paa Christendommen, saaledes kan vor sande Cultur kun forherliges ved

en Forkyndelse af den kommende Viisdom. Dette er Saint-Simonismens dybe Betydning, som vel kan vanhelliges af kjødelige Lyster og af "Kjødets" Dyrkelse, som vel kan forvanskes af gamle Franskmand og unge Tydskere, men som dog vil trænge igjennem ved Sandhedens uberegnelige Magt.⁵⁰

Tilsvarende fremstillede B.S. Ingemann saint-simonismen som det naturlige resultat af den liberale politiseringsproces. Hans lange dramatiske digt 'Renegaten' fra 1838 henlagde liberale tanker til en osmannisk kontekst. Digtets centrale figur, Jadok, angreb religion og moral i frihedens navn – en frihed, der omfattede 'kødets emancipation', dyrkelsen af sanselighed for både mænd og kvinder foruden lighed i formue. Disse irreligiøse, ensidigt nedbrydende og revolutionære tanker var for Ingemann at se i strid med kultur og civilisation. De måtte nødvendigvis føre til et orientalsk despoti og guillotinerings.⁵¹

Ingemanns digt affødte et grundigt svar i den liberale *Kjøbenhavnsposten*, der søgte at vise, at den danske liberale opposition langt fra var revolutionær som Ingemanns Jadok-figur. Reelt var oppositionen snarere "conservativ i ordets ædlere Betydning". Dens mål var netop at *forhindre* de revolutioner, der – som den franske – var udsprunget af autoriteternes reformmodstand og despoti, ved i tide at reformere det bestående i overensstemmelse med tidsånden.⁵²

Ingemann fastholdt derimod, at den 'ultraliberalisme', som man så hos det 'unge Tysklands' digtere som Heinrich Heine og Ludwig Börne, også kom til udtryk hos deres danske beundrere.⁵³ For ham var den saint-simonistiske kristendomskritik og lære om kødets emancipation – her tydeligvis forstået et gennem de ungtske digtere, snarere end direkte fra den franske sekt – betegnende for en fremherskende tendens i tiden.⁵⁴

Jacob Behrend havde udnyttet elementer af saint-simonismen mod liberalismen, og de liberale i *Kjøbenhavnsposten* havde taget afstand fra sektens sanselighedsdyrkelse og dens angreb på privatejendommen. Disse li-

beralisme-kritikere fordømte derimod saint-simonismen som det inderste indhold og den sidste konsekvens af den liberale bevægelse og politiseringen. Som især debatten mellem Ingemann og *Kjøbenhavnsposten* viste, lå der bag alle disse forskellige forhold til saint-simonismen en fælles støtte til idealistisk organismetænkning og en fælles afstandtagen til dyrkelsen af sanselighed, kødelighed og materialisme, foruden en fælles fornemmelse af perioden som krise og overgang.

Eftervirkninger

Som led i den generelle politisering af det offentlige liv, der i Danmark fulgte i kølvandet på den franske julirevolution i 1830, blev saint-simonismen således genstand for en ret udbredt interesse i den danske offentlighed op gennem 1830'erne. Denne interesse blev overalt forbundet med akutte fornemmelser af samtiden som kendetegnet ved krise og overgang til en ny epoke. Men saint-simonismens rolle var langt fra entydig. Dens forskellige centrale elementer kunne tilskrives næsten et hvilket som helst politisk indhold: samfundsundergravende, samfundsopbyggende, liberalt, konservativt, socialt – både i de venligt-sindede fremstillinger og blandt de mest indædte modstandere af den franske sekt. Saint-simonismen var en chokerende radikal udfordring i sin samtid, men var også så flertydig, at den i offentlige debatter kunne fungere som en næsten tom pladsholder, der lod sig fylde ud af snart sagt et hvilket som helst politisk indhold.

I 1840'erne mistede saint-simonismen derimod sin stilling i den offentlige debat. Hvor den endnu blev erindret, var det oftest temmelig summarisk og mindre distinkt, som led i polemikken mod socialistiske og kommunistiske strømninger eller fordømmelsen af tidens opløsning i almindelighed.⁵⁵ Her var dog fortsat en bemærkelsesværdigt tæt forbindelse mellem de forskellige aspekter, som saint-simonismen forbandt i offentligheden: kvindens stilling, 'kødets rehabilitering', privatejendommen, den sociale ulighed og den

dermed forbundne eksklusion fra den politiske offentlighed. Det socialistiske "Lighed-princip", hævdede det liberale *Fædrelandet* i 1843, hang logisk sammen med både den materialistiske fornægtelse af menneskets åndsliv, "Kjødets Berettigelse" og "Qvindens Emancipation".⁵⁶

En unuanceret afstandtagen havde hermed allerede i begyndelsen af 1840'erne erstattet den famlende, usikre og desorienterede fornemmelse af emnets aktualitet, der havde kendetegnet de danske saint-simonismeforsøgere et tiår tidligere. Men de gamle legitime rammer for offentlig debat, som saint-simonismen havde været med til at bryde op, lod sig ikke bare etablere igen. Saint-simonismen materialiserede sig aldrig som bevægelse i Danmark, men den var med til at skabe ressourcer til kritik og modstand.

Noter

1. 'Paris efter den nye Revolution', *Kjøbenhavnsposten* 9/12-1830.
2. Clive Church: *Europe in 1830: Revolution and Political Change*, London 1983; Manfred Kossok & Werner Loch (red.): *Die französische Julirevolution von 1830 und Europa*, Berlin 1985.
3. Georg Nøregård: *Danmark mellem øst og vest, 1824-39*, Kbh. 1969, s. 121-25; Marcus Rubin: *Fredrik VI's Tid. Fra Kielerfreden til Kongens Død*, Kbh. 1895, s. 507ff; Bertel Nygaard: *Guldalderens moderne politik. Om krisediagnose, utopi og handling hos Johan Ludvig Heiberg*, Århus 2011, s. 61-89.
4. Jf. f.eks. Karl Marx & Friedrich Engels: 'Manifest der kommunistischen Partei' (1848), *Marx Engels Werke*, bd. 4, s. 489-92; Friedrich Engels: 'Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft' (1880), op.cit., bd. 19, s. 194-96; Friedrich von Hayek: *The Counter-Revolution of Science: Studies on the Abuse of Reason*, Glencoe, Illinois, 1952, s. 143-67; Georg Iggers: *The Cult of Authority: the Political philosophy of the Saint-Simonians, a Chapter in the Intellectual History of Totalitarianism*, Haag, 1958; Alfred Cobban: *A History of Modern France. Volume 2: 1799-1871*, Harmondsworth 1965, s. 120, 163-65; Frank E. Manuel: *The Prophets of Paris*, Cambridge, Mass. 1962, s. 151-93.
5. Der skal henvises til en del af denne litteratur i det følgende.

6. Til bevægelsens historie: Sé bastian Charlé ty: *L'Histoire du Saint-Simonisme*, Paris 1896; Georges Weill: *L'École Saint-Simoniennne*, Paris 1896; Henry-René D'Allemagne: *Les Saint-Simoniens 1827-1837*, Paris 1930; Robert B. Carlisle: *The Proffered Crown: Saint-Simonianism and the Doctrine of Hope*, Baltimore & London 1987. Som Carlisle bemærker s. 135f, er det vanskeligt at opgøre saint-simonismens udbredelse kvantitativt. En kortfattet, dansksproget oversigt over bevægelsens tanker og historie findes i Niels Finn Christiansen: *Socialismens historie 1. Fra kapitalismens gennembrud til 1. verdenskrig*, Kbh. 1976, s. 46-51, og korte uddrag af saint-simonistiske tekster er optrykt på dansk i Ole Thyssen (red.): *Den tidlige socialisme. Fra utopi til videnskab*, Kbh. 1979.
7. Det følgende bygger navnlig på 'Exposition de la Doctrine Saint-Simoniennne (Le Nouveau Christianisme). Première année e. 1828-29', *Oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin*, bd. 41 i bd 16, Aalen 1964, s. 81-450.
8. Om saint-simonisme og kvindespørgsmål: Marguerite Thibert: *Le Féminisme dans le socialisme français de 1830 à 1850*, Paris 1926, s. 3-98; Leslie F. Goldstein: 'Early Feminist Themes in French Utopian Socialism: The St.-Simonians and Fourier', *Journal of the History of Ideas*, 43:1, 1982, s. 91-108; Claire Goldberg Moses: *French Feminism in the 19th Century*, Albany 1984, s. 41-87; Carlisle *Proffered*, s. 151-170; Evelyn L. Forget: 'Saint-Simonian Feminism', *Feminist Economics* 7:1, 2001, s. 79-96; Annie Smart: 'The *École Saint-Simoniennne's* Outrage to Public Morals', *Nineteenth-Century French Studies*, 33:3-4, 2005, s. 258-72.
9. Oversigter over saint-simonismens internationale udbredelse findes i Georges Weill: 'Le Saint-Simonisme hors de France', *Revue d'histoire économique et sociale*, 9, 1921, s. 103-114; Rouchdi Fakkar: *L'influence internationale de Saint-Simon et de ses disciples*, Genève 1967. Begge hviler dog ofte på et meget snævert kildemateriale.
10. Georg Brandes: 'Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Literatur: Den romantiske Skole i Frankrig' (1882), i samme: *Samlede Skrifter*, bd. 6, Kbh. 1900, s. 62, jf. generelt s. 55-62.
11. Heinrich Heine: 'Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland', og samme: 'Die romantische Schule', begge i Manfred Windfuhr (Hrsg.): *Heinrich Heine. Historisch-kritische Gesamtausgabe der Werke*, Hamburg 1979., s. 88-171.
12. E.M. Butler: *The Saint-Simonian Religion in Germany: A Study of the Young German Movement*, Cambridge 1926; Werner Vordtriede: 'Der Berliner Saint-Simonismus', *Heine-Jahrbuch*, 1975, s. 93-110; Werner Suhge: *Saint-Simonismus und junges Deutschland. Der Saint-Simonistische System in der deutschen Literatur der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, Berlin 1935
13. Eduard Gans: *Naturrecht und Universalrechtsgeschichte*, Stuttgart 1881 (opr. 1840), s. 92, 51f; samme: *Rückblicke auf Personen und Zustände*, Berlin 1836, s. 93-102; Norbert Waszek: 'Eduard Gans on Poverty', *The Owl of Minerva*, 18:2, 1987, s. 167-78; Norbert Waszek: 'Eduard Gans on Poverty and on the Constitutional Debate', Douglas Moggach (ed.): *The New Hegelians: Politics and Philosophy in the Hegelian School*, Cambridge 2006, især s. 35-41; Hans-Christoph Schmidt am Busch: *Religiöse Hingabe oder soziale Freiheit. Die saint-simonistische Theorie und die Hegelsche Sozialphilosophie*, Hamburg 2007, s. 180-89. Jf. også Myriam Bienenstock: 'Die "soziale Frage" im französisch-deutschen Kulturaustausch: Gans, Marx und die deutsche Saint-Simon Rezeption', in Reinhard Blänkner, Gerhard Göhler & Norbert Waszek (Hrsg.): *Eduard Gans (1797-1839). Politischer Professor zwischen Restauration und Vormärz*, Leipzig 2002, s. 153-75.
14. Michel Espagne: 'Le saint-simonisme est-il jeune-hé-gélien?', i Jean-René Derré: *Regards sur le saint-simonisme et les saint-simoniens*, Lyon 1986, s. 45-71. Jf. også Butler *The Saint-Simonian Religion*, s. 60ff; Thomas Petermann: *Der Saint-Simonismus in Deutschland*, Frankfurt a. M. 1983, s. 47ff; Suhge *Saint-Simonismus*, s. 42-148; Stefanie Siebers-Gfallner: *Deutsche Pressestimmen zum Saint-Simonismus 1830-1836. Eine frühsozialistische Bewegung im Journalismus der Restaurationszeit*, Frankfurt 1992; Warren Breckman: *Marx, the Young Hegelians and the Origins of Radical Social Theory*, Cambridge 1999, s. 158-176; Hans-Christoph Schmidt am Busch (Hrsg.): *Hegelianismus und Saint-Simonismus*, Paderborn 2007, s. 13-35, 131-158.
- §5. John Stuart Mill: 'Autobiography' i samme: *Collected Works*, Toronto 1963-91, bd. 1, s. 171-175, bd. 25, s. 1250-59, bd. 12, s. 88f; Richard Pankhurst: 'Saint-Simonism in England', *The Twentieth Century*, 1952:2, s. 499-512 og 1953:2, s. 47-58; samme: *The St. Simonians, Mill and Carlyle*, London 1957.
16. Roland Sarti: *Mazzini: a Life for the Religion of Politics*, Westport 1997, s. 58f. Jf. Renato Treves: *La dottrina sansimoniana nel pensiero italiano del Risorgimento*, Torino 1973 [1931]; Francesco Gentile: *Saint-Simon in Italia, Emozioni e risonanze saint-simoniane nell'Ottocento italiano*, Napoli 1969.
17. Franco Venturi: *Roots of Revolution. A History of the Populist and Socialist Movements in 19th Century Russia*, London 2001 (opr. 1952), s. 9f, 17, 83, 167, 343; Martin Malia: *Alexander Herzen and the Birth of Russian Socialism 1812-1855*, Cambridge 1961, s. 119-28; Harry B. Weber: 'Belinskij and the Aesthetics

- of Utopian Socialism', *The Slavic and East European Journal*, 15:3, 1971, s. 293-304; Richard Stites: *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism, and Bolshevism 1860-1930*, Princeton 1978, s. 17-25.
18. Jan Christensen: *Bönder och herrar. Bondeståndet i 1840-talets liberala representationsdebatt. Exempler Gustaf Hierta och J P Theorell*, Göteborg 1997, s. 56-69; Erik Gamby: *Per Götrek och 1800-talets svenska arbetarrörelse*, Stockholm 1978, s. 103-7; Jean Göransson: *Aftonbladet som politisk tidning 1830-1835*, Uppsala 1937, s. 25-29. Jf. også Kurt Aspelin: "Det europeiska missnöjet". *Samhällsanalys och historiespekulation. Studier i C.J.L. Almqvists författarskap åren kring 1840. Del 1*, Stockholm 1979, s. 40, 45, 324.
19. E.G. Geijer: 'Simonismen och Kristendomen', *Swenska Litteratur-Föreningens Tidning*, nr. 29, 16/7-1834, sp. 449-54. Jf. Carl Arvid Hessler: *Geijer som Politiker*, bd. 2, Stockholm 1947, s. 41-65.
20. Henrik Wergeland: 'Hvi skrider Menneskeheden saa langsomt frem?' (1831), i samme: *Samlede Skrifter*, Kristiania 1918-35, bd. IV,1, s. 293; samme: 'Politiske prækenere' (overs. fra *Medborgaren*), op.cit., bd. III,1, s. 251-56; Paulus Svendsen: 'Wergeland som kosmopolitt', *Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning*, XLV (1945), s. 1-25; Aage Kabell: *Wergeland. I. Barndom og Ungdom*, Oslo 1956, s. 211-13. Wergeland synes her at have været inspireret af samtaler med Gustaf Hierta under sit ophold i Sverige i november 1830, jf. Yngvar Ustvedt: *Henrik Wergeland. En biografi*, Oslo 1994, s. 157f; Wergeland *Samlede*, bd. V,1, s. 228.
21. Johan Welhaven: *Samlede verker*, 5 bd., Oslo 1990-92, her bd. 3, s. 119f og passim.
22. Nikolai Fogtmann til Peter Hjort 3/5-1831 i Peter Hjort (udg.): *Udvalg af Breve fra Mænd og Qvinder skrevne gennem en lang Række Aar*, Kbh. 1867, s. 293.
23. Jf. 'Forskjellige Regjeringsformers Fortrin og Feil', *Telegraphen*, I:50, 12/5 1823. *Telegraphens* udgiver, J.C. Lange, kendte dog kun Owens forslag på anden hånd, via Alexander Everett: *Europe: Or a General Survey of the Present Situation of the Principal Powers with Conjectures on Their Future Prospects*, Boston 1822, s. 310-31.
24. Jf. Bertel Nygaard: "De phantastiske forskruede Forestillinger". Introduktioner til socialisme og kommunisme i Danmark før 1848', *Historisk Tidsskrift* 2009:2, s. 336-68.
25. Jf. Ole Stender-Petersen: "Kjøbenhavnsposten" – organ for "det extreme Demokrati", Odense 1976; Kaare Ulrich Jessen: *En redegørelse for "Kjøbenhavnspostens" s ideologiske holdning fra 1827-1859 med særligt henblik på bladets vurdering af den hjemlige liberalisme i årene 1839-1849* (upubl. speciale, Århus 1976, som findes i specialesamlingen på historiestudiet ved Aarhus Universitet, og som jeg har benyttet med forfatterens venlige tilladelse). Til abonnementstal og indflydelse: Søren Juelstorp: 'Publikum og den politiske litteratur i 1830'erne', *Historiske Meddelelser om København* 1992, s. 109-31, især 121-25; Jessen *En redegørelse*, s. 42f.
26. Jf. om Deppings senere betragtninger over samme emne Siebers-Gfaller *Deutsche Pressestimmen*, s. 316-327.
27. 'Paris efter den nye Revolution', *Kjøbenhavnsposten* 9/12-1830.
28. 'Saint-Simon', *Kjøbenhavnsposten*, 20/5-1831, s. 389-91
29. 'Politiske Processer i Frankrig', 'St. Simonisterne i London', *Kjøbenhavnsposten* hhv. 24/1-1833 og 18/3-1834.
30. Jf. f.eks. de skarpe kritikker af de sydeuropæiske liberale revolutioner i begyndelsen af 1820'erne og hans ligeledes hårde domme af julirevolutionen i 1830: *Den Vest-Siellandske Avis*, 20/1-1820 og ff; 7/8-1830 og ff. Disse afveg skarpt fra den udbredte sympati, som disse begivenheder ellers mødte i den danske presse.
31. *Den Vest-Siellandske Avis*, 17/12-1830.
32. Jacob Behrend (udg.): *Saint-Simons nye Troeslære, eller Saint-Simonismen. Indeholdende Saint-Simons Levnetsbeskrivelse, samt det udviklede Saint-Simonistiske Religionssystem*, Kbh. 1832. Om Behrend: C. Nyrop: *Bidrag til vor Haandværksstands Historie i Tiden før 1857*, Kbh. 1914, s. 157-62.
33. Kaj Baagø: *Magister Jacob Christian Lindberg*, Kbh. 1958, s. 348-57; F.C. Sibbern i *Adresseavisen* 2/9-1840; 'Proclamation', *Raketten* nr. 352, 28/1-1841; 'En lille Bøn til de liberale Blades Redactører', *Raketten* nr. 360, 11/5-1841; 'Den liberale Presse', *Raketten* nr. 362, 1/7-1841. Til *Raket*-litteraturen: Asger Liebst: 'Små borgeren og skandalen. Skandalepresse og små borgerlig socialkarakter i 1830'ernes Kbh.', *Kultur og Klasse*, nr. 46, 1982, s. 83-100; Uffe Øtergård: 'Populistisk antikapitalisme i Danmark omkring 1840', *1800-tallet* nr. 4, 1981, s. 12-19. Finn Stendal Pedersen har i 'N.F.S. Grundtvig og socialpolitikken i Den grundlovgivende Rigsforsamling i foråret 1849', *Historie* 1999, s. 56f peget på paralleller mellem Grundtvigs tanker og saint-simonistisk tankegods, uden dog at påvise nogen kausal påvirkning.
34. Jf. f.eks. Behrends angreb på Lindberg for med sin frimenighed og sin stærkt følelsesbetonede kristendom at ville opvige almuens modvirkningen. Baagø *Lindberg*, s. 190f, 193.
35. Citat fra *Kjøbenhavn Natkikkert. Et Ugeblad for Lattermilde* nr. 1. Jf. også *Svovlstikken*, 1834. Det

sidste blander dog elementer af samfundskommentarer og politik ind i de underholdende vers, jf. især nr. 1, 2 og 5.

36. Jacob Behrend: 'Naturphilosophie', *Den Frimodige*, nr. 4, 1832, s. 51-53.

37. Jacob Behrend: 'Frihed!', *Den Frimodige*, nr. 4, 1832, s. 57f.

38. *Adresseavisen* 16/5-1835; Stender-Petersen *Kjøbenhavnsposten*, s. 16; Henry Bruun: *Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark indtil Aar 1900*, bd. 1, Kbh. 1938, s. 42.

39. Jf. *Concordia* 5. å rg., nr. 26, 28/6-1839, s. 205f.

40. J.L. Heiberg: *Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid*, Kbh. 1833, s. 3-7.

41. Heiberg *Om Philosophiens*, s. 3f. Jf. Nygaard *Guldalderens*, s. 199-203.

42. Jf. Nygaard *Guldalderens*, s. 203-6; Hans-Christoph Schmidt am Busch: *Religiöse Hingabe oder soziale Freiheit. Die saint-simonistische Theorie und die Hegelsche Sozialphilosophie*, Hamburg 2007.

43. Heibergs hegelianisme var – kendetegnende for hegelianismen som bevægelse – præ get af kontakten til Gans, snarere end Hegel selv. Jf. Morten Borup: *Johan Ludvig Heiberg*, Kbh. 1947-49, bd. 1, s. 197-99; Gans til Heiberg, 12/1-1825 og Heiberg til Gans, 31/5-1838 – i Morten Borup (red.): *Breve og Aktstykker vedrørende Johan Ludvig Heiberg*, Kbh. 1946-50, bd. 1, s. 161f, bd. 2, s. 308f; Jon Stewart: *A History of Hegelianism in Golden Age Denmark. Tome I. The Heiberg Period: 1824-1836*, Kbh. 2007, s. 127-29. Welhavens kontakt til Heiberg belyses

lø bende i Anne-Lise Seip: *Demringstid. Johan Sebastian Welhaven og nasjonen*, Oslo 2007.

44. Jf. Joan B. Landes: *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*, Ithaca 1988; Jürgen Habermas: *Borgerlig offentlighed. Offentlighedens strukturændring. Undersøgelser af en kategori i det borgerlige samfund*, Kbh. 2009 [1962], s. 15;

Karen Hunt: 'Women as Citizens: Changing the Polity', i Deborah Simonton (ed.): *The Routledge History of Women in Europe since 1700*, Milton Park 2007, s. 228ff; Anne Scott Sø rensen (red.): *Nordisk salonkultur. Et studie i nordiske skønånder og salonmiljøer 1780-1850*, Odense 1998.

45. Heiberg *Om Philosophiens*, s. 55.

46. Jf. Teddy Petersen: *Kierkegaards polemiske debut*, Odense 1977, s. 23-28.

47. Sø ren Kierkegaard [A.]: 'Ogsaa et Forsvar for Qvindens hø ie Anlæg', *Kjøbenhavns flyvende Post* 1834, nr. 34, jf. *Kjøbenhavnsposten* 1830, s. 970. Nogle af Kierkegaards vigtigste tidlige skrifter er samlet i Petersen *Kierkegaard polemiske debut*.

48. Sø ren Kierkegaard: 'Om begrebet Ironie' (1841), *Søren Kierkegaards Skrifter*, bd. 1, s. 356f; samme: 'Kierlighedens Gierninger' (1847), op.cit., bd. 9, s.

140f.

49. A.F. Tscherning til Sara Tscherning, 17/3-1835 i Povl Bagge & Povl Engelstoft (red.): *Danske politiske Breve*, Kbh. 1945-58, bd. 1, s. 99.

50. Peter Hjort (anonym): 'Af et nyt Brev (som virkelig er kommet) fra Provindserne', *Kjøbenhavns flyvende Post* 1836, nr. 89.

51. B.S. Ingemann: *Renegaten. Et dramatisk Digt*, Kbh. 1838.

52. 'Renegaten. Et Dramatisk Digt af B.S. Ingemann', *Kjøbenhavnsposten* 3/12-1838 og 6/12-1838.

53. Jf. f.eks. *Kjøbenhavnsposten* 1/6 og 21/6-1832, 17/6, 18/6, 20/6, 22/6-1836.

54. B.S. Ingemann: 'Var Bö rnes Aand revolutionair eller ikke?', *Kjøbenhavnsposten*, 19/4-1839.

55. Jf. f.eks. 'De socialistiske Theorier i Frankrig', *Fædrelandet* 28/2-1843; *Corsaren* nr. 173, 1844, i genoptryk, Kbh. 1978, s. 7; C.E. Scharling: 'Kampen mod Christendommen i den nyeste Tid', *Theologisk Tidsskrift* VI:2, 1842, s. 174-210; Meï r Goldschmidt: 'Det sociale Spø rgsmaal', *Nord og Syd*, bd. 3, 1848, s. 22-36; Hother Hage (udg.): *Orla Lehmanns efterladte Skrifter*, bd. 1, Kbh. 1872, s. 140; Frederik Schiern: "Bondekriegen under Reformationen" (1841), *Historiske Studier*, bd. 1, Kbh. 1856, s. 139; Otto Müller: 'Communismens Historie', *Dansk Maanedsskrift*, 1859, s. 424f, samt den danske oversæ ttelse af Mü llers forlæg Alfred Sudre: *Communismens Historie, eller historisk Bedømmelse af de socialistiske Lyksaligheds-Lærdomme*, Kbh. 1851, s.

282. Jf. også *Fædrelandets* senere serie om Saint-Simon og Fourier, oversat fra fransk i dagene op til de afgørende marts-begivenheder i 1848: *Fædrelandet* 13/3, 14/3, 15/3, 16/3, 17/3, 18/3, 20/3, 21/3, 22/3-1848, samt den noget anderledes kritik af saint-simonismens autoritære tendenser i 'Nyere Forsøg paa en Socialreform', *Kjøbenhavnsposten* 11/6-1845 (oversat og bearbejdet fra den franske fourierist Amadé e Pagets *Introduction à l'étude de la science sociale*, Paris 1841). En tilsvarende tendens til sammensmeltning med socialisme- og kommunismebegreber i bredere forstand op gennem 1840'erne er blevet bemærket for den tyske saint-simonisme-receptions vedkommende i Petermann *Der Saint-Simonismus*, s. 95.

56. 'De socialistiske', *Fædrelandet*.

Abstract

Bertel Nygaard: The work of disruption: Saint-Simonianism in the Danish public sphere during the 1830's, *Arbejderhistorie* 3/2011, s. 25-40.

French Saint-Simonianism was introduced to the Danish public during its heyday in the immediate aftermath of the July Revolution in France. Its reception in Denmark did not result in replications of Saint-Simonian activities in Denmark. Instead, Saint-Simonianism became a crucial reference point in the reemergence of overtly political debate in the Danish public sphere. Exact knowledge of the French movement and its ideas was available, but rather limited and often mixed with elements of German receptions of the French ideas, allowing for a widely differentiated use of Saint-Simonianism as an almost empty signifier on which very different commentators were able to inscribe their own social desires or fears. To Liberals, Saint-Simonianism ini-

tially appeared as a fascinating movement, well-intentioned in its desire to include women in the public sphere, but also potentially dangerous in the same regard as well as its attacks on private property. Conservatives were often more outspokenly horrified at the same elements and, in particular, the suggestive Saint-Simonian formula 'liberation of the flesh'. Yet, some Conservatives could also identify with the Saint-Simonian organicism and its rejection of social and political Liberalism. And such Conservative identifications with Saint-Simonianism seems to have contributed to the earliest attempt at organizing af trade union in Denmark during the 1830's.

Bertel Nygaard, ph.d.,
lektor ved Institut for Historie og områ destudier,
Århus Universitet,
email: Bertel.Nygaard@hum.au.dk, tlf: 87 16 22 25